

עטרת זקנים. עיון מחודש בתולדותיהם של חכמים. שמחה עמנואל. ירושלים, מאגנס, תשפ"א. 230 עמ'. (02-6586659)

היחס בין המלאכה והחוכמה הדרושים לחוקר כדי להגיע למסקנות אמת במחקריו השונים הוא לעיתים מתסכל, רובם ככולם של המלומדים והחוקרים יעדיפו לעסוק הרבה בחוכמה ומעט במלאכה המביאה אליה, אך לעיתים דרך זו, המרוצפת בהשערות לא בדוקות ובנתונים שאינם אמיתיים, ונסמכת בעיקרה על דבריהם של אחרים, מביאה לתקלות חמורות, ולמסקנות שנקבעות ביידע הציבורי והמדעי כמסמרים בלי ראש. דבר זה נכון ברוב החוכמות, אך בעיקר בחוכמת ההיסטוריה, שמנסה לצלם תמונות של מציאות שכבר איננה, ולהכריע באמיתות עובדות שכבר מזמן פסו מהעולם. בספר זה בוחן ידיד נעוריי פרופ' שמחה עמנואל נר"ו בעשרה פרקים (חלקם כבר פורסמו במהדורות ראשוניות בעבר) עובדות ונתונים שמקובלים במחקר ובהיסטוריה-היהודית חלקם כבר דורות רבים, ומוצא שיש הרבה מה לתקן ולשנות, להוסיף ולגרוע, לברר וליישר בנתונים הקשורים לתולדות חייהם של כמה וכמה מגדולי ישראל בתקופת הראשונים, בהם ר"י הזקן, רבי ברוך בעל ספר התרומה, ר' יחיאל מפריז, מהר"ם מרוטנבורג ותלמידיו המרדכי והרא"ש ובניו, וכן הרמב"ן והרשב"א, שכולם חיו במאות ה"ב-י"ג באשכנז, בצרפת ובספרד, ומיעוטם גם זכו להגיע לארץ ישראל. פרופ' עמנואל מנסה לבנות בניינים על גבי נדבכים שכבר הונחו ע"י חוקרים והיסטוריונים בדורות הקודמים ובדורנו, ובד בבד לוודא שהנדבכים האלו הונחו נכון ולא יתמוטטו ברוח מצויה, ולשם זה צריך להשתמש בכמויות גדולות של חכמה וגם של מלאכה. המחבר מסתמך בעיקר על מידע מתוך הספרות הרבנית על כל סוגיה, ומעט על מקורות היסטוריים כמצבות ותעודות ישנות וכד', וגם על כרוניקות - רשימות מסוגים שונים של אירועים ודמויות, שלעיתים מגלים עולם ומלואו - ולעיתים ערבם ערבא צריך. ואכן, נדבכים רבים יושרו ואבנים רבות הושבו למקומן הנכון בספר זה, כדי שאפשר יהיה להגיע למסקנות ברורות, או לפחות לדחות מסקנות לא נכונות, בשורה שלמה של נושאים. רק דוגמאות אחדות: מתברר שהתאריך היחיד הוודאי בחיי ר"י הזקן הוא התאריך בו נהרג על קידוש השם בנו רבי אלחנן בחיי - שנת ד' אלפים תתקמ"ד (1184), וכל שאר הפרטים המקובלים הם השערות בעלמא; רבי ברוך בעל התרומה המכונה 'מוורמייזא' היה חכם צרפתי שכנראה מעולם אפילו לא ביקר בוורמייזא, בצרפת חי כל ימיו ובצרפת חיו רבותיו וגם תלמידיו; ר' יחיאל מפריז נפטר בביתו, ולא בדרכו לארץ ישראל כמקובל; מהר"ם מרוטנבורג לא התנגד כלל למאמץ לפדות אותו מהכלא בממון רב, אלא שהוא נפטר לפני ביצוע העסקה; ר' יהודה בן הרא"ש לא הגיע לספרד בילדותו שנים רבות לפני אביו, כפי המקובל וכפי שמפורש לכאורה בצוואתו, אלא עם כל משפחתו בשנת ס"ה; ואלו הן רק דוגמאות בולטות. פרופ' עמנואל מזכיר בהערכה שני ספרים

שעליהם מתבסס המחקר בתקופה זו - 'בעלי התוספות' של א"א אורבך ו'אוצר הגדולים' של נ"י הכהן, אך הוא מראה שגם אצל פרופ' אורבך 'ראש המדברים' נפלו טעויות, מהן גסות, וקובל על נפתלי יעקב הכהן שדרכו שלא להזכיר את מקורותיו ולא למיין ולבקר את החומר הרב של יקט. המפתחות המפורטים בסוף הספר מציגים לפני המעיין את העושר הרב הכנוס בו.